

Dieren in de Romeinse stad: de opgravingen in de O.L.V.-basiliek te Tongeren (prov. Limburg)

Anton ERVYNCK, An LENTACKER & Wim VAN NEER

Archeologie in de basiliek

Wat monumentenzorg betreft, is de O.L.V.-basiliek van Tongeren altijd al een zorgenkind geweest. Terwijl ze een der mooiste gotische kerken van het land is, blijken de bouwstenen weinig bestand tegen weer, wind en luchtvervuiling. Dit leidde tot grootschalige restauraties in de 19de en 20ste eeuw. Maar ook binnenin zijn er aandachtspunten. Daar bevindt zich een orgel dat als een topstuk van instrumentenbouw wordt gezien, maar tot voor kort fel te lijden had door de ongunstige klimatologische omstandigheden in het kerkgebouw. Dit leidde opnieuw tot een ingrijpende campagne, waar het aanbrengen van een vloerverwarming deel van was. Dat laatste opende de ondergrond van het monument, iets wat in de jaren 1990 door archeologen als een ‘unieke kans’ werd gezien. Het bood immers de mogelijkheid om de oude verwachting te toetsen, dat onder de huidige kerk de resten van een veel oudere kerk verscholen zaten, wellicht zelfs teruggaand tot de laat-Romeinse tijd.¹

De huizen onder de kerk

De opgravingen in de Tongerse basiliek² hebben niet alleen de historie van het kerkgebouw zo goed als mogelijk in kaart gebracht, het onderzoek betekende tegelijk een verkenning van een Romeins huizenblok, dat tot vóór de bouw van de 4de-eeuwse stadsmuur centraal gelegen was in de hoofdstad van de *civitas*. Het blijkt om de plattegronden van twee aanpalende Romeinse stadswoningen te gaan, op de perceelscheiding waarop in de 4de eeuw een *basilica* werd gebouwd. Die zou vanaf de 6de eeuw de kern en as van een reeks vroegmiddeleeuwse kerken vormen.

Het archeologisch onderzoek van het kerkgebouw bood een kijk op een woonblok uit de Romeinse tijd, dat zich ontwikkelde vanaf de pre-Flavische tijd en, slechts onderbroken door enkele verwoestingen,

een continu gebruik kende tot aan de bouw van de basilica, in de 4de eeuw. Het onderzochte areaal bleek niet het minste binnen de stad. Het lag immers, na de grote tempel, op een van de hoogste plekken van Romeins Tongeren, en bovendien nabij de samenloop van de handelswegen die de stad doorkruisten. De opgegraven fragmenten van muurschilderingen onderstrepen de status van het huizenblok.³ De verwachting was dan ook dat de ingezamelde dierenresten via de reconstructie van de vlees- en visconsumptie een kijk zouden bieden op de leefwereld van de stedelijke elite van Romeins Tongeren.

Het onderzoek van de dierenresten

Ongeveer 20.000 bot- en schelpenresten zijn met de hand ingezameld. Ze dateren van de pre-Flavische periode tot de 4de eeuw, waarbij twee opeenvolgende steenbouwfases, van het begin van de 2de tot het derde kwart van de 3de eeuw, het best vertegenwoordigd zijn. Meer dan 15.000 dierlijke resten komen uit de zeefstalen, echter vrijwel uitsluitend uit een zogenaamde ‘zwarte laag’, een humeus pakket dat de laat-Romeinse bewoning afsluit. Dit bevat vooral herwerkt huishoudelijk afval uit de laatste bewoningsfase maar tevens een belangrijke oudere component.

De schelpen van mariene mollusken, waarbij vooral het aantal oesters opvalt, illustreren de regelmatige consumptie van uit de kuststreek geïmporteerde goederen. Wellicht wordt het belang van deze groep nog onderschat, door de slechte bewaring van schelpenmateriaal in de Tongerse ondergrond. Land- of zoetwatermollusken werden niet genuttigd, met uitzondering van de wijngaardslak, een Romeinse import uit zuidelijker streken.

Voor het eerst leverde een Tongerse opgraving een

¹ GEUKENS 1962, uitgegeven in 1990.

² Voorlopige verslagen in VAN DEN HOVE, VANDERHOEVEN & VYNCKIER 2002, en ARTS, VANDER GINST, VANDERHOEVEN & VYNCKIER 2009.

³ Enkele voorlopige resultaten van het onderzoek na de opgravingen staan samengevat in een boek voor het grote publiek: ERVYNCK, VANDEVORST & OOMEN 2014.

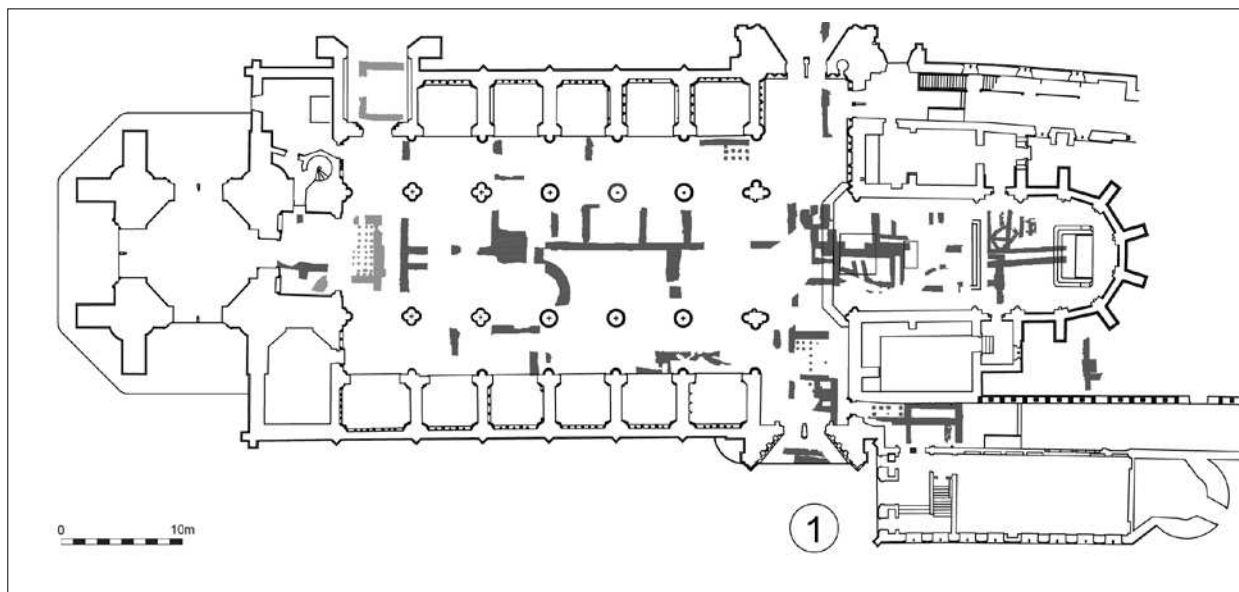

Fig. 1. Schematische voorstelling van de resten van Romeinse steenbouw opgegraven in de O.L.V.-basiliek te Tongeren (uit ERVYNCK, VANDEVORST & OOMEN 2014).

grote collectie visresten op, meer dan 1500 stuks, vooral afkomstig uit de zeefstalen uit de 'zwarte laag'. Het gaat om zoetwatersoorten maar ook om trekkende vissen (waaronder de Atlantische steur) en soorten uit het mariene gebied. Deze laatste groep is zeldzaam en kan niet, zoals in andere Romeinse sites wél mogelijk was, geïnterpreteerd worden als de resten van vissaus. Het gaat om botmateriaal van wat grotere vissen die wellicht in een of andere geprepareerde vorm naar het binnenland zijn gebracht. Ook de vissen die lokaal gevangen werden, zijn doorgaans van groter formaat en tonen voor het eerst in Tongeren de consumptie van lokale vangsten, die meer voorstelt dan de bereiding van vissaus.⁴

Bij de vogels is de houtsnip de dominante wilde soort. Andere opvallende vondsten zijn de kraanvogel en de zeearend. Bij het pluimvee verschijnen de pauw en de rotsduif, twee door de Romeinen bij ons geïntroduceerde soorten.

De groep van wilde zoogdieren omvat haas, bever, ree, edelhert en everzwijn, waarbij de eerste soort het talrijkst is. De resten van gedomesticeerde zoogdieren omvatten sterk verstoorde skeletelementen van paard, hond en kat, de laatste opnieuw een Romeinse introductie. Voor geen van deze drie dieren zijn

bewijzen van menselijke consumptie gevonden. Uiteraard bestaat het zoogdiermateriaal daarnaast hoofdzakelijk uit de beenderen van rund, varken en schaap. Van geiten zijn enkel wat hoornpitten gevonden, wellicht artisaan afval. De percentages van de drie belangrijkste vleesleveranciers variëren per context en per bewoningsfase maar in het algemeen vallen de hogere vondstaantallen van varken in vergelijking met andere Tongerse vindplaatsen op.

Interpretatie

Momenteel is een studie in voorbereiding⁵ waarin de dierlijke vondsten uit de basiliek-opgraving vergeleken worden met deze uit andere Tongerse opgravingen. Zeker is nu al dat het opgegraven consumptieafval afkomstig moet zijn uit een van de meest prestigieuze huishoudens van de Romeinse stad. Indicaties daarvoor zijn de aanwezigheid van Romeinse importen (wijngaardslak, pauw, rotsduif), de grootschalige consumptie van mariene schelpdieren, de frequentie van de resten van jachtwild (vogels en zoogdieren) en vis, en het grote aandeel van varken in de vleesvoorziening.

Daarnaast maakt het materiaal het mogelijk om een kijk te krijgen op de manieren waarop voor dierlijke producten, vanuit het omringende platteland, de

4 De studie van de visresten is als bijdrage van Wim Van Neer een onderzoeksresultaat gesubsidieerd door het Federaal Wetenschapsbeleid, in het kader van het programma 'Interuniversitaire Attractiepolen'.

5 Die zal deel uitmaken van een bundel materiaalanalyses, te verschijnen in de reeks *Relicta Monografieën*.

aanvoer naar de stad werd georganiseerd. Dit levert aanvullende gegevens bij wat over dit thema reeds bekend is⁶ en moet uiteindelijk de basis vormen voor een vergelijking met andere steden uit het noorden van het Romeinse rijk.

Bibliografie

ARTS A., VANDER GINST V., VANDERHOEVEN A. & VYNCKIER G., 2009. Het archeologisch onderzoek in de O.L.V.-Basiliek van Tongeren. De Romeinse en vroegmiddeleeuwse periode, *Monumenten en Landschappen* 28 (1), p. 8-31.

ERVYNCK A., VANDEVORST K. & OOMEN E., 2014. *De Onze-Lieve-Vrouw-basiliek van Tongeren. Een ontzettend lang verleden*, Leuven.

GEUKENS B., 1990 (1962). *Tongeren, zestien eeuwen kerkbouw. Basiliek Tongeren 750 jaar*, Tongeren.

PIGIÈRE F. & LEPOT A., 2013. Food production and exchanges in the Roman *civitas Tungrorum*. In: GROOT M., LENTJES D. & ZEILER J. (Eds.). *Barely surviving or more than enough? The environmental archaeology of subsistence, specialisation and surplus food production*, Leiden, p. 225-246.

VAN DEN HOVE P., VANDERHOEVEN A. & VYNCKIER G., 2002. Het archeologisch onderzoek in de O.L.V.-basiliek van Tongeren. Fase 1: 1999-2001, *Monumenten en Landschappen* 21 (4), p. 12-37.

6 Zie bvb. PIGIÈRE & LEPOT 2013.